Presidentti Tatu Leppänen 9.12.2022

Korkein oikeus

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta (VNS 13/2022 vp)

Yleistä

On erinomaista, että käsiteltävä valtioneuvoston selonteko oikeudenhoidosta on saatu aikaan. Sen taustalla ovat muiden ohella eduskunnan lakivaliokunnan useat kannanotot. Selonteko on hyvin tarpeellinen, ja siinä ehdotettujen toimenpiteiden toteuttamiseen tulee määrätietoisesti ryhtyä. Samansuuntaisia ehdotuksia on tehty mm. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän mietinnössä aiemmin tänä vuonna.

Selonteossa käsitellään oikeudenhoitoa laajasti, mutta rajoitun lausunnossani tuomioistuinlaitokseen ja siinäkin yleisiin tuomioistuimiin.

Selonteko antaa asianmukaisen kuvan oikeudenhoidon nykytilasta. Suomalainen oikeusvaltio on vankalla pohjalla, tuomioistuimet ovat riippumattomia, niiden toimintaan luotetaan ja toiminnan laatu on hyvää. Kuten selonteossa todetaan, toimiva oikeusvaltio ja sen toimintaedellytyksistä huolehtiminen on keskeistä koko yhteiskunnalle.

Oikeusturvaongelmia ovat kuitenkin erityisesti oikeusprosessien pituus ja oikeudenkäyntien kalleus, mikä on johtanut siihen, että siviiliasioissa oikeudenkäynnin kynnys on noussut liian korkeaksi. Jokaiselle kuuluva perus- ja ihmisoikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin kohtuullisessa ajassa ei tällöin toteudu asianmukaisesti reaalitodellisuudessa. Samaan aikaan tuomioistuinlaitoksen henkilöstö on selvitysten mukaan kuormittunutta.

Tilanne on kuitenkin käännettävissä parempaan suuntaan, kunhan ryhdytään aktiivisesti toteuttamaan tarvittavia toimia, joille käsiteltävä selonteko antaa hyvän pohjan. Kehitystyössä tarvitaan samaan suuntaan vaikuttavia toimia kolmella sektorilla: tuomioistuinlaitoksen ja muun oikeudenhoidon resurssoinnissa, lainsäädännön kehittämisessä sekä oikeuslaitoksen omassa kehittämistyössä. Keskeistä on, että toimiin nyt tartutaan.

Oikeuslaitoksen resurssien osalta ratkaisun avaimet ovat budjettivaltaa käyttävillä tahoilla. Tuleviin kehys- ja budjettineuvotteluihin kohdistuukin suuret odotukset. Lainsäädännön kehittämisen osalta taas odotukset kohdistuvat siihen, mitä lainsäädäntöhankkeita lähivuosina pidetään tärkeinä käynnistää.

Perusrahoitus ja toimitilat

Selonteon tärkein toimenpide-ehdotus koskee oikeudenhoidon resurssien varmistamista. On keskeistä, että oikeudenhoidon perusrahoituksesta huolehditaan pitkäjänteisesti yli hallituskausien. Selonteossa ehdotetaan perustellusti, että riittävien henkilöstöresurssien turvaamiseksi oikeudenhoitoon kohdennetaan keskipitkällä aikavälillä keskimäärin 90 milj.

euron pysyvä vuosittainen lisärahoitus. Tämä merkitsisi vuoteen 2030 mennessä yhteensä noin 1200 henkilötyövuoden resurssilisäystä koko oikeudenhoitoon, siis paitsi oikeuslaitokseen, myös mm. rikosseuraamuslaitokseen. Oikeudenhoidon toiminnan riippumattomuus ja jatkuvuus edellyttää, että rahoitus on pysyvää eikä vuosittaista ylimääräistä rahoitusta.

Vuonna 2021 tuomioistuinlaitoksen toimintamenot olivat yhteensä 311 milj. euroa, mistä 71 % kohdentui palkkamenoihin. Kysymys ei siis ole valtion koko budjettiin nähden kovin suurista summista, mutta sitäkin tärkeämmistä oikeusvaltion ja myös sisäisen turvallisuuden kannalta. Kuten selonteosta lisäksi ilmenee, oikeudenhoidon toimijoilla on toisaalta suuri merkitys myös valtion tulojen ja saatavien perinnän kannalta. Selonteossa on samalla havainnollisesti asetettu keskipitkän aikavälin kohtuulliset käsittelyaikatavoitteet, joihin lisäresursseilla voitaisiin päästä – ja kääntäen, joihin ei ilman näitä lisäresursseja päästä.

Selonteosta ei tarkemmin ilmene, miten oikeudenhoidon lisärahoitus jaettaisiin eri toimijoiden kesken, mutta merkittävän osuuden täytyisi tulla tuomioistuimille, jotta oikeudenkäyntien kestoon pystyttäisiin riittävästi vaikuttamaan. Kuten selonteossa todetaan, oikeudenhoidon ketjumaisuus edellyttää oikeasuhtaisia lisämäärärahoja koko ketjulle. Esimerkiksi rikosprosessissa vain yhden toimijan lisäresursointi merkitsee, että ruuhka todennäköisesti siirtyy seuraavaan vaiheeseen.

Oikeudenhoidon toimitilojen osalta selonteon toimenpide-ehdotuksissa on todettu, että toimitilojen tulee olla toimintaa tukevia ja että tiloja ja toimintaa kehitetään samanaikaisesti. Tämän jälkeen on kuitenkin varsin suoraviivaisesti todettu, että tilojen tehokkaasta käytöstä huolehditaan valtion toimitilastrategian linjausten mukaisesti. Toimitilojen tehokkaan käytön tavoite koskee toki myös tuomioistuimia, mutta tuomioistuintyön erityispiirteet on välttämättä otettava huomioon. Tuomioistuimien on myös näytettävä ulospäin riippumattomilta, mikä edellyttää omia tai ainakin muista viranomaisista erotettuja tiloja. Myöskään etätyö ei ole tuomioistuintyössä mahdollista eikä tavoiteltavaa samassa laajuudessa kuin hallinnon työssä, koska sekä suulliset pääkäsittelyt että tuomarien väliset päätösneuvottelut edellyttävät yleensä lähityötä.

Lainsäädännön kehittäminen

Selonteon toimenpide-ehdotus siitä, että perustuslain muutostarpeet arvioidaan tuomioistuinten ja muiden oikeudenhoidon toimijoiden riippumattomuuden vahvistamiseksi, on kannatettava. Tuomioistuimet ja tuomarit ovat jo nykyisellään riippumattomia, mutta kuten on eri yhteyksissä todettu, perustuslain sisältämät takeet tämän turvaamiseksi myös mahdollisina myrskyisinä aikoina ovat melko heikot.

Myös prosessilainsäädännön kehittämistä tarkoittavat toimenpide-ehdotukset ovat hyväksyttäviä. Selonteon mukaan tarkoitus on ajantasaistaa rikos- ja riita-asioiden käsittelyyn liittyvät menettelysäännökset nykyistä virtaviivaisemmiksi, ottaen huomioon myös sähköisen asioinnin ja sähköisten työtapojen edistäminen. On kylläkin todettava, että prosessilainsäädäntö on jo nykyisin melko joustavaa ja mahdollistaa asianmukaisen, myös sähköisen menettelyn. Kysymys on pikemminkin ollut siitä, että tietojärjestelmähankkeet eivät ole edenneet odotetulla tavalla. Siitä huolimatta tuomioistuimet ovat jo muuttaneet työtapojaan aktiivisesti sähköisiksi nykyisten tietojärjestelmien mahdollistamin tavoin.

Tärkeää on, että selonteossa todetusti edistetään toimenpiteitä oikeudenkäyntikulujen ja -kuluriskin pienentämiseksi riita-asioissa. Parhaillaan käsiteltävä hallituksen esitys

oikeudenkäymiskaaren 21 luvun muuttamiseksi (HE 201/2022 vp) on oikeansuuntainen, mutta valitettavasti tuskin riittävän vaikuttava uudistus. Oikeusministeriössä vuonna 2021 laadittu arviomuistio oikeudenkäyntikuluista riita-asioissa sisältää useita toimenpidevaihtoehtoja, joita on syytä harkita muistiosta saadun lausuntopalautteen pohjalta. Tähän liittyy myös julkisen oikeusavun kehittäminen selonteossa ehdotetuin tavoin.

Myönteistä on myös ehdotus vahvistaa edelleen tuomioistuinkäsittelyn painopisteen säilymistä ensiasteen käsittelyssä. Tämä merkitsee muun ohella sitä, että käräjäoikeudessa olisi nykyistä useammin voitava käyttää kolmen ammattituomarin kokoonpanoa, mikä edellyttää riittäviä tuomarivoimavaroja. Kannatettavaa samalla on, että selonteossa ehdotetusti lautamiesjärjestelmän tarkoituksenmukaisuus tarkastellaan kokonaisuutena.

Muu kehittäminen

Selvää on, että samalla kun oikeudenhoidon rahoitusta ja lainsäädäntöä kehitetään, myös oikeuslaitoksen itsensä on jatkuvasti kehitettävä omaa toimintaansa. Tämä kehitystyö kuuluu riippumattomille tuomioistuimille ja Tuomioistuinvirastolle, samoin kuin oikeuslaitoksen muille toimijoille. Tuomioistuinlaitoksen oman kehitystyön peruslinjoja arvioidaan parhaillaan käynnissä olevassa tuomioistuinlaitoksen strategiatyössä, jonka on tarkoitus valmistua ensi keväänä.

Käytännön kehitystyössä tarvitaan hyvää ja tiivistyvää yhteistyötä tuomioistuinlaitoksen ja sen sidosryhmien kesken, erityisesti syyttäjälaitoksen ja asianajajakunnan kanssa. Selonteon yhtenä toimenpide-ehdotuksena esitetty rikosprosessiketjun toimijoiden välisen yhteistyön kehittäminen ja yhtymäkohtien sujuvoittaminen on mitä kannatettavinta.

Selonteossa on perustellusti kiinnitetty huomiota oikeuslaitoksen henkilöstöön, työhyvinvointiin ja johtamiseen. Esimerkiksi tuomioistuinharjoittelupaikkoja pitäisi lisätä nykyisestä, jotta harjoittelusta ei muodostuisi pullonkaula tuomioistuinuralle pääsemisessä.

Käytännön kehitystyön aivan välttämätön osa on myös oikeudenhoidon tietojärjestelmien kehittäminen, mikä on perustellusti nostettu esiin selonteossa. Oikeuslaitoksen tietojärjestelmämenot ovat kasvaneet selvästi viime vuosina. Yleisten tuomioistuinten uuden Aipa-asianhallintajärjestelmän kehittäminen on kestänyt huomattavan pitkään ja maksanut paljon. Järjestelmän jatkokehittämiseen on kuitenkin välttämättä osoitettava voimavaroja myös ensi vuonna toivottavasti tapahtuvan käyttöönoton jälkeen. Keskeistä olisi saada aikaan toimivat palvelurajapinnat asiakkaisiin nähden.